

Nr 3.

Ankom till riksdagens kansli den 9 mars 1917 kl. $\frac{1}{2}$ 2 e. m.

*Första kammarens andra tillfälliga utskotts utlåtande nr 3
i anledning av väckt motion angående utredning rörande
statens övertagande av vissa naturrikedomar, industrier,
kommunikationsmedel m. m.*

I en inom första kammaren väckt och till dess andra tillfälliga utskott hänvisad motion, nr 13, har herr Ström m. fl. hemställt, att riksdagen måtte hos Kungl. Maj:t anhålla om en utredning (i vad mån och) på vad sätt staten måtte genom övertagande av vissa naturrikedomar, industrier, kommunikationsmedel och enskilda banker kunna utvidga och utveckla den produktiva statsdriften samt därigenom tillföra dels statskassan ökade inkomster, dels tillvarataga andra samhällets ekonomiska och sociala intressen, dels ock slutligen skapa ökad trygghet för landets befolkning i ekonomiskt och socialt hänseende.

Motionen.

Beträffande den närmare motiveringen för denna hemställan får utskottet hänvisa till motionen.

Motionärerna synas redan vara fullt på det klara med det pågående världskrigets betydelse för hela vår samhällsordning, i det de förmena, att kriget i såväl neutrala som krigförande stater »åstadkommit en ekonomisk revolution, som fullständigt raserat de förut existerande ekonomiska grundvalarna för de kapitalistiskt styrda samhällena» och »återkalleligen utdömt den privatkapitalistiska grundprincipen för staternas ekonomiska liv». De söka stöd för detta påstående i den statssocialisering inom de krigförande länderna av industrier och andra näringsgrenar samt de statsingrepp i de enskildas förfoganderätt och den reglering av konsumtionen genom statens försorg, som krigsförhållandena framtungit. Motionärerna antaga, att denna statssocialistiska utveckling skall fortfara även

Utskottet.

efter fredsslutet och komma att bli normgivande för framtiden, detta särskilt på den grund, att de krigförande staterna endast på denna väg kunna tänkas bli i stånd att förränta och amortera de oerhörda skuldbördor, de under kriget påtagit sig. Och de neutrala staterna måste, heter det, söka samma utväg ur växande ekonomiska svårigheter. Därför föreslås, vad vårt land angår, en vittgaende utredning såsom förberedelse till statens övertagande av de väsentliga produktionsmedlen, kommunikationsmedel m. m., eller med andra ord den socialistiska statsidéns realiserande.

Detta statens nödtvungna ingripande i de enskildes legitima handlingsfrihet och förvärvs rätt, i produktionen, prissättningen och konsumtionen beror ju emellertid därpå, att de lagar, som eljest genom det fria varuutbytet reglera dessa förhållanden, under krigets påfrestning i stort sett upphört att fungera. Dessa s. k. statssocialistiska åtgärder, i vilka motionärerna finna en viss likhet med socialistiska statsideal, äro egentligen ingenting nytt för vår tid. De ha i olika former måst anlitas mången gång förut under staters nödläge och krigiska förvecklingar. Och lagstiftningen har även förutsett deras nödvändighet i tider, då en stat måste till det yttersta anstränga sina krafter samt lita uteslutande till egen produktion och egna tillgångar för livets nödortf, och då enskildas intressen följaktligen måste i alldeles särskild grad offras för det allmännas bästa.

Men om man ock med jämnmod under abnorma tider måste finna sig i ett sådant reglerings- och tvångssystem, vilket torde kräva stora statsutgifter, inbjuder ingalunda den därav vunna erfarenheten till dess fortsättning under normala förhållanden.

Under pågående världskrig hava däri invecklade stater, för att kunna säkerställa sina krigsförråd, av den hårda nödvändigheten tvungits att tillvidare övertaga och omdana en mängd industrier för forcerad tillverkning av ammunition och andra krigsförnödenheter utan hänsyn till de ekonomiska grundvillkoren för en produktion under fredstid. Men det finnes ingen anledning antaga, att denna statsindustri i någon som helst form skulle fortfara efter kriget. Och den även i neutrala land vidtagna reglering från det allmännas sida av livsmedelstillgång, prissättning och konsumtion, som framtvingits genom det av världskriget hämmade internationella varuutbytet, saknar berättigande, då världshandeln åter kommit i funktion och kan göra sitt utjämnande inflytande gällande.

Det svåra problemet att möta de betydligt stegrade finansiella krav, som efter kriget komma att ställas på staterna, löses ingalunda genom statens övertagande av produktionsmedel, naturtillgångar och näringar. En sådan statssocialisering skulle, enligt vad gjorda försök i denna riktning

visat, leda till minskad produktionsavkastning och därmed till minskning i nu inflytande statsinkomster, vilka staten huvudsakligen på skatteväg tillförsäkras sig. Ett förvärvande på rättslig väg av produktionsmedlen — och någon annan väg torde väl icke motionärerna förutsätta — skulle medföra en mångdubbling av statsskulden och belasta staten med en oerhörd skuldränta samt en synnerligen dryg förvaltningsbörda, varigenom säkerligen större delen av produktionsvinsten skulle förbrukas. Det bleve nog föga över till att utfylla statskassans inkomster och att »skapa ökad trygghet för landets befolkning i ekonomiskt och socialt hänseende».

Industriella företag i allmänhet erfordra för ekonomisk framgång i konkurrensen affärsmässig drift, rörelsefrihet och ständig anpassningsförmåga med hänsyn till nya rön och uppfinningar. En statsindustri, vars ledning komme under parlamentariskt tryck och kontroll, skulle i dessa avseenden bliva avgjort underlägsen. Den uppblomstring av vår industri och övriga näringar, som de senaste årtiondena bevittnat, skulle i saknad av enskild företagsamhet, intresse och energi efter hand tyna bort under statens tunga, byråkratiska ledning och arbetsmetoder.

Det saknas emellertid ej områden, där statens verksamhet hittills med fördel gjort sig gällande, och där denna kan och bör allt mer vidgas och förstärkas. Men detta är något helt annat än statssocialisering av hela vårt näringsliv, vilken skulle vida överstiga statens ekonomiska och organisatoriska bärkraft samt vålla de betänkligaste risker. Det finnes och bör finnas tillräckligt utrymme såväl för staten som för de enskilda att arbeta för utvecklingen av vårt näringsliv.

Sålunda utgör ett fortsatt utbyggande av våra vattenfall ett lämpligt föremål för såväl statens som kommuners och enskildas företagsamhet, och en allt livligare tävlan dem emellan på detta område skulle särskilt i våra dagar ha sin stora nationalekonomiska betydelse. Exploaterandet av statens vidsträckta malmfält i Norrbotten, vilket kommer att taga i anspråk betydande kapital, och en intensivare skogsdrift, varigenom staten kunde i vida högre grad än hittills utnyttja sin stora skogstillgång, äro ock för staten viktiga uppgifter, vilka nu äro föremål för sakkunnig utredning och vänta på att föras fram. I nyligen till Kungl. Maj:t avgivet betänkande har 1916 års torvkommitté hemställt om statsåtgärder för utvinnande av större bränsletillgång ur våra torvmossor. Staten har sålunda redan stora mål för sin produktiva verksamhet, vilken utan tvivel skulle förlora på att splittras åt en mängd håll, där den tydligen icke med utsikt till framgång skulle kunna bedrivas.

Vad åter landets kommunikationsväsen angår, har staten från början

där intagit en ledande ställning, men att utvidga dess redan omfattande verksamhet på detta område genom förvärv av enskilda järnvägar m. m. skulle säkerligen snarare bliva till skada än till gagn för det allmänna. Och när motionärerna vidare förorda, att även jordbruk och dess binärningar läggas under statsdrift, sakna de tydligen kännedom om huru föga en dylik näring lämpar sig för statsdriften.

Att staten genom att monopolisera någon viss näring kan skaffa sig avsevärda inkomster är ju helt naturligt, men dessa äro då icke att tillskriva en statens framstående affärsdrift, utan varans fördyrande genom monopolställningens utnyttjande, och detta blir sålunda i själva verket en form av beskattning.

På grund av vad sålunda anförts får utskottet hemställa,

att förevarande motion icke må till någon första kammarens åtgärd föranleda.

Stockholm den 12 februari 1917.

På utskottets vägnar:

OSKAR NYLANDER.

Vid ärendets slutbehandling inom utskottet hava närvarit: herrar Nylander, Danström von Koch, Larson, Ström och Norman.

Reservationer

av herr *von Koch*, som ansett att utskottets utlåtande bort hava följande lydelse:

Den föreliggande motionen berör ett av socialpolitikens största problem. Men tyvärr innehåller densamma inga hållpunkter för ett principiellt klarläggande av statens och den enskildes ställning till produktiv verksamhet.

Ingen torde väl numer bestrida det berättigade i att staten ej allenast gör sig till ägare av vissa naturrikedomar utan även själv leder driften av produktiva företag, där detta av nationalekonomiska, sociala eller andra skäl anses lämpligt och önskvärt. I stigande utsträckning har ock så skett under de senaste årtiondena. Det behöver blott erinras om, att

staten är ägare av oerhörda jord- och skogsegendomar, gruvfält, vattenfall m. m., samt att staten jämväl sedan gammalt själv driver så betydelsefulla företag som post, telegraf, rikstelefon, järnvägar, varjämte staten inträtt som delägare i det stora norrbottniska malmfältsföretaget och på sistone i det s. k. tobaksmonopolet.

Att staten härmed icke nått till gränsen för sitt verksamhetsområde ligger i sakens natur. Blott inom de arbetsfält, som staten redan lagt under sig, finnas tillfällen till en nästan oöverskådlig utveckling, något som motionärerna synas ha förbisett. Såsom rikets största skogsägare har t. ex. staten anledning att försöka sig på nya produktiva företag för att bättre tillgodogöra sig de rika skogstillgångarna. Detsamma gäller de enorma malmfyndigheter, vilka staten redan dels äger, dels inom ett antal år på fördelaktiga villkor har tillfälle att övertaga; i den mån så kan finnas lämpligt kan staten här, dels för egen del bedriva gruvdrift, dels ge upphov till en betydande förädlingsindustri. Något behov att förvärva ytterligare gruvfyndigheter, som motionärerna föreslå, föreligger sålunda för närvarande ej, och i fråga om förädlingsindustrien pågå utredningar, vilka i sinom tid torde komma att föreläggas riksdagen.

Även beträffande andra av motionärerna berörda områden såsom utbyggande av vattenfall, byggandet av nya järnvägslinjer m. m. är ju utvecklingsmöjligheten nästan obegränsad.

En helt annan sak är emellertid, huruvida, som motionärerna föreslå, staten bör över huvud taget inrikta sina strävanden på att förstatliga eller socialisera så gott som alla naturrikedomar samt övertaga driften av alla viktigare produktiva företag, av kommunikationer och transportmedel, av bankväsen o. s. v. Motionärerna synas utgå ifrån, att statsdriften under alla förhållanden är önskvärd och därför bör i största möjliga utsträckning genomföras. Häri ligger enligt vår tanke ett betänkligt misstag. Det torde säkerligen förhålla sig så, att vissa områden ovillkorligen böra förbehållas statsdriften, medan andra lika bestämt höra hemma under enskild produktiv verksamhet. Mellan dessa ligger emellertid en hel serie företag, för vilka ekonomiska eller sociala synpunkter i varje enskilt fall och vid varje tidpunkt kunna bli avgörande till förmån för den ena eller den andra produktionsformen och sålunda några allmänt gällande regler icke låta sig uppställas.

När t. ex. motionärerna förorda, att även jordbruk och dess binnäringslaggas under statsdrift, ha de tydligen saknat kännedom om hur föga en dylik näring lämpar sig för statsdriften. När de vidare framhålla, att staten bör övertaga alla enskilda järnvägar, kanaler och ångbåts-

linjer, ha de tydligen förbisett att många dylika företag till följd av sin svaga finansiella grundval icke ur ekonomisk synpunkt — och denna tyckes ju för motionärerna vara huvudsaken — äro ägnade att förstatligas.

En omständighet, som alldeles bestämt talar mot ett allmänt förstatligande av ett lands produktiva verksamhet, är att staten knappast torde vara rustad för en dylik jätteuppgift. Det är givetvis förenat med vissa ganska stora svårigheter att på ett affärsmässigt sätt ordna och leda ett produktivt statsföretag, och att man ännu ej lyckats övervinna byråkratism och ensidig formalism i en del av dessa företag är ett faktum, vilket naturligtvis icke utesluter att andra statsföretag finnas, som i affärsmässig organisation stå på höjdpunkten av vår tid. Möjligt är också, att för en del produktiva företag statsdriften är en olämplig form, och att man hellre bör låta staten vara hälftenägare i ett företag, som ledes av enskilda under statskontroll. Lösningen av dessa invecklade organisationsfrågor utfinnes dock lämpligast genom försök och efter längre tids prövning. Skulle man däremot omedelbart lägga all produktiv verksamhet under statsdrift — såsom motionärerna åsyfta — torde staten ställas inför ett prov, som den säkerligen ej kunde bestå och ödesdigra konsekvenser skulle härav uppstå.

Det synes utskottet sålunda vara föga anledning att förorda den väg, som motionärerna föreslå. Frånsett det olämpliga i att i ett sammanhang utreda alla de olikartade, från teknisk och finansiell synpunkt vitt skilda frågor, som motionärerna beröra, torde föga resultat vara att förvänta av en dylik utredning. Härtill kommer att frågan om statsproduktion, vad en del områden angår, redan är under utredning. Långt större resultat torde kunna ernås genom att söka dels utvidga de verksamhetsområden, som staten redan slagit under sig, dels upptaga till prövning ett eller annat företag, som *av särskilda anledningar* — t. ex. folknäringens skyddande eller bostadsanskaffningens främjande — är särskilt betydelsefullt för staten att övertaga. Härvid torde man med fördel, såsom även motionärerna framhålla, kunna aktgiva på de förhållanden, som skapats av nu rådande kristid, då dessa åtminstone i någon mån kunna vara fingervisande. Men erinras måste alltid att flertalet »kristidsåtgärder» äro av natur att försvinna, när kriget upphör, varför de ej utan vidare kunna tagas som förebild för statsföretag under normala tider.

På grund av det anförda får utskottet hemställa, att förevarande motion icke må till någon första kammarens åtgärd föranleda;

av herr *Ström*, som yrkat bifall till motionen.